

Мартина Минева

**Лудвиг Витгенщайн:
проблематизирането
на философията**

Праксеологически обрат, граници, легитимация

София, 2021

© Мартина Минева, автор, 2021

© Фондация „Хетеродоксия“, издател, 2021

Изток-Запад, печат, 2021

ISBN 978-619-92040-0-9

Мартина Минева

**ЛУДВИГ ВИТГЕНЩАЙН:
ПРОБЛЕМАТИЗИРАНЕТО
НА ФИЛОСОФИЯТА**

ПРАКСЕОЛОГИЧЕСКИ ОБРАТ, ГРАНИЦИ, ЛЕГИТИМАЦИЯ

На моите родители

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор	11
Въведение	19
ПЪРВА ЧАСТ. ВИТГЕНЩАЙНОВИЯТ „ЛАБИРИНТ ОТ ПЪТИЩА“	33
Първа глава. Философията в „Логико-философски трактат“	35
1. Критика на традиционната философия	35
1.1. Философията като дейност	36
1.2. Неразбиране на логиката на езика	38
1.3. Несмисленост (<i>unsinnig</i>) на философските пропозиции	39
2. Противоположността между <i>казано</i> и <i>показано</i> като „кардинален проблем на философията“	45
2.1. <i>Казано</i> и <i>показано</i> в логиката	45
2.2. <i>Казано</i> и <i>показано</i> в етиката и естетиката	53
3. Философските проблеми: окончателно срещу предстоящо решение	57
Втора глава. Философията след <i>Трактата</i>, заедно с <i>Трактата</i>	59
1. Логическият позитивизъм лице в лице с „кардиналния проблем на философията“	59
2. Теорията за „формален начин на говорене“ на Карнап като позитивно решение за съдбата на философията	61
2.1. Говорене срещу мълчание	61
2.2. Формалният метод на Карнап	63
2.3. Витгенщайн срещу Карнап	65
3. Споделяне на опит като цел във философията	74
3.1. Витгенщайн и Ръсел	74
3.2. Границите на мисленето и невъзможността за логически опит в <i>Трактата</i>	77
3.3. Първи етап на завръщане към необходимостта от логически опит (Витгенщайн от 1929 г.)	80

Трета глава. Проблематизиране на философията във „Философски изследвания“	85
1. Възможността за философски пропозиции	88
2. Философията като граматическо изследване	93
3. Философът като граматически наблюдаващ и описващ. Надеждност на метода	95
4. Измененият статут на логическото: езикови игри, правила и форми	104
5. Възможността за езикови игри на философията	118

ВТОРА ЧАСТ. „ГРАПАВАТА ЗЕМЯ“ НА ПРАКТИКАТА И ЕЗИКОВИТЕ ИГРИ НА ЛЕГИТИМАЦИЯ 125

Четвърта глава. Философия на „грапавата земя“	127
1. Философски перспективи	127
2. Философският подход към проблемите на „грапавата земя“ на практиката	130
2.1. Два вида логика: формална логика vs. логика на обикновения език	130
2.2. Именуването като проблем за възможностите на философията на „грапавата земя“: езикови игри на именуване	144
3. Витгенщайновият експериментален модел на философстване и етнометодологията	149
3.1. Към методите на всекидневните практики	149
3.2. Анализ на практическото действие: към ендогенни логика на практиките	153
3.3. Граматическо наблюдение и описание в анализ на разговорите	156

Пета глава. Философията в анализите на социалното. Езикови игри на легитимация	165
1. Връзката между философия и социални науки	166
2. Рефлексивната социология и проблемите на „грапавата земя“	170

СЪДЪРЖАНИЕ

2.1. От „инструменти за обечностяване“ към теория за несъвпадението между теория и практика	171
2.2. Практическият усет към играта: усет за правилност	174
2.3. Социални игри и езикови игри: изменение и създаване на граници	178
3. Социален анализ на езика и възможността за езикови игри на легитимация	185
3.1. Към проблема за легитимацията чрез езикови игри: легитимация и делегитимация на <i>големите разкази</i>	185
3.2. Езикови игри на легитимация	190
3.3. Към една възможна класификация на езиковите игри на легитимация	192
Заклучение	205
Библиография	218
Summary in English	225
Table of contents in English	237

ПРЕДГОВОР

Тази книга се фокусира върху изследвания в аналитичната традиция на XX век, които тръгват основно от обрат на интереса към обикновения език в практиката и свързаната с него логическа проблематика, за да се проследи ефектът на този обрат върху хуманитарните и социалните науки основно чрез работите на Лудвиг Витгенщайн. Така в общата стратегия, която следвам при очертаването на границите и перспективите пред философията чрез Витгенщайн, не залагам нито само на реконструкция и проясняване на неговото собствено проблематизиране на философията, нито само на критически анализ на влиянието му в логическия позитивизъм, в аналитичното философстване или извън него. Основен мотив е по-скоро открояването на общото проблемно поле, което се очертава, от една страна, между Витгенщайн и аналитични автори като Питър Стросън и Джон Остин, а от друга, между него и автори по-малко или повече далечни на аналитичната традиция. Имам предвид етнометодолози като Харолд Гарфинкъл, Джеф Колтър, Харви Сакс и автори като Пиер Бурдийо и Жан-Франсоа Лиотар. Всички те притежават т.нар. от Колтър „поствитгенщайнианска чувствителност“ към различни проблеми, на които се натъква философът след обрата към обикновения език в практиката. Това позволява да се направи опит както да се утържи идеята за езикови игри, разбира се, с необходимите изменения, така и да се изработи „кутия с инструменти“ за идентификация и философски анализ на тези проблеми. Тяхното разглеждане прави възможно попълването разкриване на идеята за *езиковите игри на легитимация*, която макар да тематизирам по-обстойно във втората част на книгата, е *нейно смислово ядро*. Още тук съм длъжна да отбележа, че в работата може да бъде открит един на пръв поглед сякаш случаен *обрат в замисъла на изследването*, който е видим при обсъждането на проблема за именуването като ход в езикова игра и неговото промисляне през проблема за именуването при Джон Остин. Възщност обаче, *тъкмо проблемът за именуването беше изходна-*

та точка на заниманията ми. Тя даде импулс за това анализите в първите три глави, които се фокусират върху проблемите, сочещи към обратна към обикновения език в практиката, да се окажат фон, на който във втората част на книгата, *достигам до предложение за аналитика на езиковите игри*. Моето разбиране на понятието за езикови игри се оказва различно от това на Витгенщайн, защото при обсъждането на проблема за именуването достигнах до извода, че дори Витгенщайн да не допуска именуването като ход в дадена езикова игра, ако то се разглежда като перформативен акт, както предлага Остин, то това ще означава, че то може да е ход в дадена езикова игра. Оттук чрез възможността да са налице *езикови игри на именуване* се очерта идеята, че съществува такъв клас от игри, в които се задават възможности името да участва в други езикови игри, а с това най-общо се открие тезата, че *езиковите игри са неравнопоставени*.

На фона на това въвеждащо пояснение, ще представя в общи щрихи двете основни смислови части на изследването: *Витгенщайновият „лабиринт от пътища“* и *„Грапавата земя“ на практиката и езиковите игри на легитимация*.

В първата част на книгата се фокусирам върху ключови рефлексии на Витгенщайн относно функциите на философията и логиката на езика основно в неговите „Логико-философски трактат“ и „Философски изследвания“. Така най-напред изхождам от критиката на Витгенщайн срещу традиционната философия в *Трактата*, която го кара да постулира категорично мълчание относно философските въпроси в прочутия си седми афоризъм, след което достигам до това, че идеята за противоположността между *казано* и *показано* като „кардинален проблем на философията“ е съмнителна. Подлагайки на критическо обсъждане възможността за метаезиково изказване на показаното, скицирана от Ръсел, както и нейната класическа форма в Карнаповия „формален начин на говорене“, достигам до извода, че опитът на Карнап да предложи позитивен изход от този кардинален за философията проблем, е неуспешен, а довод за това е главно неговото разбиране за логичес-

кия синтаксис и проблематичността на идеята му за възможност да се изгражда лична логика.

След това чрез критическото обсъждане на проблема за логическия опит като запознанство с логически обекти, както се дефинира от Ръсел, и след оглеждането му в *Трактата*, достигам до извода, че мотивът на Витгенщайн да отрече това понятие е неговото различно схващане за логическа форма като условие за възможност в предметите, и като онова, което в пропозициите само може да се покаже, но не и да се изкаже. Оказва се обаче, че през 1929 година в „Някои бележки за логическата форма“ има индикатори, че Витгенщайн се завръща към необходимостта от апостериорност в анализа, а във „Философски изследвания“ т.нар. „граматическо наблюдение“ също може да се интерпретира като завръщане към такъв опит.

Преминавайки оттук към „Философски изследвания“ и проследявайки функциите и ролята на философията, изправена пред проблемите на обикновения език, достигам до проблема за възможността за езикови игри на философията. Заедно с това проследявам как се проектира във „Философски изследвания“ „кардиналният проблем на философията“ от *Трактата* чрез индикатори като: правила на езиковите игри, семейни прилики, граматическо наблюдение.

Достигам до съмнение в тезата на Витгенщайн, че философията е невъзможна като теория, която да удържа рефлексия върху метода, и като теория за изменчивостта на границите на езиковите игри в практиката. Това се случва чрез следните междинни изводи: 1) Проблемът за границите на езиковите игри, в рамките на които са валидни дадени граматически правила, не е проблем на Витгенщайн, но ако се приемат тези игри за несъизмерими, се дава шанс те да бъдат подложени на анализ; 2) Данните от граматическото наблюдение не представят обща форма на езика, а чрез тях се очертават границите на различните игри, техните семейни прилики, техните въплътени в практиката правила; 3) Моят анализ подкрепя извода на автори, които твърдят, че с обрата към

обикновения език в практиката логическата проблематика не изчезва, а по-скоро изчезва ограничението на философията да говори за пропозициите и гумите в смисъл, който е непременно различен от смисъла в обикновения език.

Вече споменах, че **втората част** на книгата създава впечатление за обрат в замисъла, но всъщност там постепенно се достига до ядрото на нейния замисъл - тематизирането на *езиковите игри на легитимация*. Ето защо в тези съвсем първоначални общи щрихи ще представя и три основни извода от втората част, които са ключови за разбирането на проблематиката:

1) Първият е, че разделението между два вида логика и най-вече идеята за необходимостта от референциални правила в логиката на обикновения език при Питър Стросън, са ключови за разбирането на *езиковите игри на легитимация*, защото са свързани с проблема за упълномощаването.

2) Вторият извод е, че при оглеждането на метода на граматическото наблюдение и на понятието за езикова игра в етнометодологически идеи, в самия метод и в самата идея се привнася потенциал, какъвто те не съдържат в автентичната си форма при Витгенщайн. Такива са: 1) методите, чрез които се постига т.нар. локален ред в практиката (както се формулира от основателя на направлението Харолд Гарфинкъл); 2) интерпретацията на индексните изрази; 3) т.нар. ендогенна логика на практиката, за която говори Джеф Колтър; 4) концепцията за „семејства от действия“ и социални игри на Харви Сакс в неговите анализи на разговори.

3) Третият извод, до който достигам чрез обсъждане на взаимовръзката между философията и социалните науки е, че теорията за несъвпадението между теория и практика, която Пиер Бурдийо предлага, би могла да се разглежда като парадигма за езиковите игри, за да се даде шанс за изход от философските обърквания.

В края на работата се заемам със задачата да се опитам да тематизирам проблематиката за *езикови игри на легитимация* чрез анализа на фрагменти от работата на Жан-Франсоа Лиотар „Постмодерната ситуация“. Лиотар обявява езиковите игри на

Витгенщайн като метод, който ще следва при обсъждането на легитимационните функции на метаразказите и процеса на тяхната делегитимация, но неговият анализ ме интересува само доколкото дава шанс да се мисли теоретично поле, в което да се обсъжда философски възможността за *езикови игри на легитимация*. Този шанс се основава на наблюдението, че чрез своя анализ Лиотар внушава връзката между езиковите игри, границите на философията и нейните легитимационни функции.

Така, обсъждайки преди всичко философските езикови игри, достигам до *езиковите игри на легитимация*, мислейки за игри, чиито ходове не са ходове в други езикови игри. Забележително е, че чрез ходовете в тях се посочват граници, които са индикатор за възможността или невъзможността да бъдат направени ходове в други игри.

Друг ключов извод, до който достигам, е, че макар не всички *езикови игри на легитимация* в изследването да са философски, то всички те се оказаха философски проблеми, при обсъждането на които се изисква граматическо наблюдение и описание.

Оттук достигам до това да предложа скица на една възможна типологизация на *езикови игри на легитимация*. Обобщено тя включва:

1) езикови игри, в които се *легитимират* или *самолегитимират* *самите играчи*. Тук легитимацията може да се случва: (1) експлицитно (чрез изказване) или (2) имплицитно (чрез показване);

2) езикови игри, в които се *легитимират* *правила*. При тях легитимацията може да се случва отново: (1) експлицитно (чрез изказване) или (2) имплицитно (чрез показване);

3) *външни езикови игри на легитимация*, при които легитимацията се обвързва най-отчетливо с проблема за несъизмеримостта.

Всички *езикови игри на легитимация* могат, както подсказва теорията на Остин за несполуките, да са успешни или неуспешни.

Оказа се, че най-трудни са въпросите, пред които ни изправя идеята за философски езикови игри на легитимация. Основните

два, които откроявам в работата си, са:

1) Как се легитимира самата философия?

2) По какъв начин философията има легитимиращи функции например по отношение на научното и културното развитие?

Вярвам, че те заслужават отделно задълбочено и обширно бъдещо изследване, както заявявам и в края на книгата.

Казано накратко, онова, до което чрез Лиотар достигам, е проблемът за легитимацията, но не го поставям по лиотаровски, а в светлината на възможността за *езикови игри на легитимация*. От друга страна, чрез Витгенщайн показвам метод, който вече не функционира по витгенщайновски – този за граматическото наблюдение. Надявам се, че чрез изясняването на връзката между езикови игри и граници на философията, съм успяла до известна степен да покажа и една възможна смислова посока за разглеждането на проблема за ролята на философията в началото на XXI век.

Тъй като си давам ясна сметка, че опитът да се изложат накратко основни идеи и изводи на една книга е начинание, обречено на ентимематичност и елиптичност, то ще остава самата книга да разбули постепенно пред читателя мистериите, които оставя този само шрихиращ основни моменти от текста предговор.

Тук е мястото обаче, да изкажа благодарности най-напред на своя научен ръководител от периода на разработката на темата на книгата като докторска дисертация Райчо Пожарлиев за неговата неизменна подкрепа и продуктивни насоки. Изключително ценна за тази разработка беше и интензивната ми работа преди това с Александър Кънев при изготвянето на магистърска теза върху късните работи на Витгенщайн, за която съм дълбоко признателна. Благодарности в хода на работата по текста като дисертация дължа и на Анета Карагеоргиева, Деян Деянов, Константин Янакиев и Стефан Попов, които направиха първите обстойни критически прочити и бележки върху ръкописа и ми помогнаха да заема така необходимата тогава за напредъка на текста първа критическа дистанция. На внимателните и проницателни коментари и бе-

лежки от страна и на Димитър Вацов и Росен Люцканов, за които също съм благодарна, се опитах да отговоря също с редакции.

Активно въздействие върху превръщането на дисертационния ми труд в настоящата книга имат сътрудниците към сектора по Философска логика към Академична ризома „Критика и хуманизъм“ - Деян Деянов, Валентин Аспарухов и Тодор Петков. Тази книга не би била възможна без интензивните семинарни срещи, както и без нестихващите и до днес теоретични разговори с тях. Дълбоко съм им признателна както за щедростта, вниманието и търпението при работата по проблематиката на този текст, така и за вдъхновението за бъдещи разработки, което диалозите с тях постоянно пробуждат.

Извън академичния контекст, дълбока благодарност дължа на семейството си - на съпруга ми Кирил, на дъщерите ми Виктория и Елеонора - за неуморната подкрепа, неизчерпаемото разбиране и гареното време, без които нямаше да е възможно да се отдам с такова внимание на работата си. На сестра ми, Магдалина, която е до мен при всяка моя крачка и е моя опора.

Към майка ми Ольга, даваща ми непрестанно и безусловно разбиране, кураж и вяра, и към баща ми Стоил, който, бидейки винаги в сърцето ми, ми вдъхва сили да не спирам да се обнадяждавам и устремявам към нови хоризонти - към тях гумите в знак на признателност винаги ще са недостатъчни. Посвещавам тази книга на моите родители.

Различни работни фрагменти от ръкописа на книгата са публикувани в: сп. *Каирós*, (бр. 3/2018); в сборник в съст. Пенкова, С. 2018. *Езикът на омразата – хейтърският дискурс и отношението към „Другия“*, Пловдив: СТУДИО 18; в сп. *Социологически проблеми* (бр. 1/2018); в сборника Бешкова, А., Полименов, Т., Латинов, Е. (съст.). 2015. *Логическата традиция (В чест на проф. Витан Стефанов)*, София: УИ „Св. Климент Охридски“; в *Докторантски сборник. Традиции и новаторство. Т.3.*, София: Изток-Запад, 2015;

В *Докторантски изследвания в социалните и хуманитарните науки. Традиции и новаторство. Т.1.*, София: Изток-Запад, 2014; в сп. *Философски алтернативи* (бр. 6/2013).

Благодаря на редакторите и издателите, които позволиха в настоящия редактиран и допълнен текст част от работните фрагменти да се представят отново вече в хомогенната цялост на книгата, от която първоначално бяха замисляни да са елементи.